

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirmesi

Yrd.Doç.Dr. Şaban ÖZ *

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdîh (292/905), **Kitâbu Müşâkeleti'n-Nâsi li-Zamânihim ve mâ Yeğlibu aleyhim fî Külli Asr**, thk: William Millward, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1980 (I. Bsk. 1962), 41+6

Ya'kûbî:

Nesebi, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdîh el-Ya'kûbî şeklinde olan Ya'kûbî'nin, dedesi Vâdîh, Ebu Cafer el-Mansûr (136-158 / 754-775)'un mevâlisindendi. Mansûr'un Ermeniyye ve Azerbaycan valisi olarak görev yapan Vâdîh, halife Mehdî (158-169 / 775-785) döneminde Mısır berîd teşkilatında çalıştı. Bu aile teşeyyü ile bilinmektedir. Bunun nedeni de Vâdîh'in, hayatını İdrîs b. Abdillâh b. el-Hasan b. el-Hasan'ı *Fah Vakası*'nda kurtarmak için feda etmesidir.

Velâ yoluyla Abbâsî bilinen ve *Kâtibu'l-Abbâsî* de denilen Ya'kûbî, Bağdat'ta yetişti. Gençliğinin başlangıcında Ermeniyye'ye memur olarak atandı. Oradan Mısır'a gitti. İran, Hint, Mağrib ve İspanya'ya yolculuklar yaparak, tarihî ve coğrafi materyalleri birinci elden topladı. Ermenice, Farsça gibi değişik dilleri öğrendi. Doğrudan bir çok kültürlerle karşılaştı. Buralarda topladığı bilgileri *Kitâbu'l-Buldân*'ında kullandı.

Ya'kûbî de ailesi gibi teşeyyüye nispet edilmiştir. Ancak bu konuda kesin bir delil ileri sürmek mümkün

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

olmadığı gibi ileri sürülen deliller de bu iddianın kesinliği-
ni ifade etmekten uzaktır.¹

Eserleri:

1. Esmâu'l-Ümem ve's-Sâfile,
2. Kitâbu't-Târih (*Târîhu'l-Ya'kûbî* olarak bilinir-
matbu),
3. Târîhu't-Tâhirîn,
4. Fütûhu İfrikiyye,
5. Fütûhu'l-Mağrib,
6. Müşâkeletu'n-Nâs li-Zamânihim (matbu),
7. Kitâbu'l-Buldân (matbu).²

**Kitâbu Müşâkeleti'n-Nâsi li-Zamânihim ve mâ
Yeğlibu aleyhim fî Külli Asr** (The Adaptation of Men to
their Time)

Risâle şekil itibariyle; Millward'ın önsözünün
muhtasar Arapça'sı (5-7), metin (9-35), fihrist (38-41),
İngilizce önsöz (3-6) ve 1962 baskısının İngilizce kapağın-
dan oluşmaktadır.

¹ Şiîliği konusunda Sâib Abdulhamîd'in ileri sürdüğü delil onun,
Târîh'inde Ehl-i Beyt imamlarının biyografilerine-vefatlarına önem
vermesi ve "Ebu Bekr dönemi, Ömer dönemi, Osman dönemi,
Muâviye dönemi" demesine rağmen Hz. Ali ve Hasan için "Ali'nin Hi-
lâfeti, el-Hasan'ın Hilâfeti" ifadesini kullanmasıdır. Bkz.,
Abdulhamîd, Sâib, *Mu'cemu Müerrihi's-Şîa -el-İmâmiyye ve'z-
Zeydiyye ve'l-İsmâiliyye- el-Müellifüne fi't-Târîhi'l-Arabiyyeti münzü'l-
Karnî'l-Evvelî hattâ Nihâyeti'l-Karnî'r-Râbi Aşer mine'l-Hicre*, I-II,
Müessesetü Dâireti Meârifî'l-Fikhi'l-İslâmî, I. Bsk., Kum 1424 /
2004, I, 86; Millward, *Müşâkele* (An Historical Essay By Al-Ya'qubi),
3-4

² Ya'kûbî hakkında bkz., Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-
Müerrihûn*, I-IV, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, III. Bsk., Beyrut 1983 (I.
Bsk. 1978), I, 249-253; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifîn
Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, I.
Bsk., Beyrut 1993, I, 102; Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-
Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Yay., İstanbul 1998, 51-52; Abdulhamîd,
Mu'cem, I, 85-88

Millward önsözünde; Ya'kübî'nin hayatı, risâlenin nerede bulunduğu ve içeriği hakkında bilgi vermektedir (3-6 ve 5-7). Risâle'nin orijinal nüshasının, Molla Murad kütüphanesinde hicrî IX. yüzyıla ait üç risâlenin cem edildiği bir eserde bulunduğunu ve 79b'den başlayıp 86b'de bittiğini belirten (4) Millward, eserin *Evâil* türünden bir çalışma olduğunu söyler. (7)

Millward'ın da ifade ettiği gibi (5-6) bu risâleden birçok alıntıyı Mesûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb*'inde bulmak mümkündür. Bu nakillerin kimi yerlerinde birebir benzerlik, kimi yerlerinde ise içerik benzeşmesi dikkat çekmektedir.³ Ya'kübî'nin bu risâlesinde, *Târîh*'inden yaptığı doğrudan bir alıntı ise neredeyse yoktur.⁴

Hulefâ Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler olmak üzere üç kısma ayırdığı bu risâlede Ya'kübî'nin içeriğine dair takip ettiği yöntem; ilgili halifenin huy, karakter ve ahlaki konusunda kısa açıklama, döneminde uygulamaya koyduğu kararları ile toplumun ve devlet ricâlinin halifeye uymasına dair bir iki örnek vermek şeklindedir. Sadece Abbâsî halifelerinde, halifelerin neseplerini de zikretmektedir. Şekil olarak ise *Târîh*'inde kullandığı yöntemi uyguladığını söyleyebiliriz. Nasıl ki orada kaynaklarını bir bütün olarak zikretmiş ve isnâdı çok az veya hiç kullanmamış ise burada da senede hiç yer vermemiştir. Risâlede

³ Bkz., *Murûc*, II, 341-342; krş., *Müşâkele*, 13-14; *Murûc*, II, 343 krş., *Müşâkele*, 13; *Murûc*, III, 184-185 krş., *Müşâkele*, 19; *Murûc*, III, 193 krş., *Müşâkele*, 19-20; *Murûc*, III, 217 krş., *Müşâkele*, 20; *Murûc*, III, 225-226 krş., *Müşâkele*, 21; *Murûc*, III, 266 krş., *Müşâkele*, 22; *Murûc*, IV, 66 krş., *Müşâkele*, 32; *Murûc*, IV, 86 krş., *Müşâkele*, 32-33

⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hişâm b. Abdilmelik'in karakteri konusunda kullandığı ifadeler arasında kısmî bir benzerliğe rastlamak mümkündür. Bkz. Ya'kübî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'küb b. Cafer b. Vehb b. Vâdih (292 / 905), *Târîhu'l-Ya'kübî*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut, 1412 / 1992, II, 328; krş., *Müşâkele*, 20

tartışmalı konulara girmemesi ve nakillerini, ancak tezini ispat için zikrettiği için bu yöntemin de gayet doğal olduğu muhakkaktır.

Ya'kübî, sadece halifelerin değil aynı zamanda halife eşlerinin, komutanlarının, vezirlerinin uygulamalarına da yer vermiştir. Bununla beraber onun en çok üzerinde durduğu husus; moda haline gelen elbiseler konusunda olmuştur. Birçok halifenin giyim tarzları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

İslâm kültür literatüründe önemli bir yere sahip olan ve dönemin *ilmî makaleleri* olarak değerlendirebileceğimiz risâle telif geleneğinin Ya'kübî zamanında, ilk dönemlerden farklı olduğu, farklı bir içeriğe kavuştuğu muhakkaktır. İlk dönemlerde içeriğini zorunlulukların - ulaşılan kaynak, rivâyet darlığı gibi- belirlediği risâleler, zamanla kitap olarak değerlendirilemeyecek kadar hacme ulaşmamış olan görüşlerin, tezlerin ifade biçimi hâline gelmiştir. Ya'kübî'nin bu risâlesi de bu açıdan baktığımızda döneminin klasik risâle içeriğine sahip olduğunu görürüz. Muhtemelen *Târîh*'inden sonra telif ettiği -ki *Târîh*'i halife el-Mu'temid (256-279 / 870-892) ile biterken⁵ bu risâlesinde halife el-Mu'tedid (279-289 / 892-902)'e kadar ulaşmıştır- bu risâlede ispat etmeye çalıştığı tez; siyasî iktidarların (yöneticilerin) tebaasını her konuda etkilediğidir. Tezini ispat için de halife veya siyasî erkin uygulamasını verdikten sonra, valilerin (âmillerin), halifenin yakın çevresinin ve halkın bu uygulamasını benimsemesine dair örnekler vermektedir. Ya'kübî, tezinde genellemeci bir tutum sergilemekle beraber, etkilenenlerin bunu samimiyetle mi yaptığı, yoksa sadece dönemin gereği ile mi yaptığı konusunda şüphe duymaktadır. Ni-

⁵ Hicrî 259 yılına kadar gelmektedir. Bkz., Ya'kübî, *Târîh*, II, 507

tekim o, “Reşîd’in yanında ya gerçekten ya da taklit olarak ancak faziletli insanlar vardı.”⁶ demek suretiyle bunu ifade etmiştir.

Ya’kûbî’nin savını delillendirmek amacıyla, toplumu etkileyen davranış ve uygulamalar konusunda verdiği örnekleri sekiz kısma ayırmak mümkündür. Bunlar;

a-Halifelerin karakterleri: Ya’kûbî, bir çok halifenin ahlakî ve karakter yapılarına dair birer satırla da olsa mutlaka bilgi vermektedir.⁷ Bazen de dönemin vali ve idarecileri hakkında bilgiler vermekte, onların karakterleri hakkında yorumlar yapmaktadır.⁸

b-Giyim-kuşam: Neredeyse her halifenin giyim kuşamı tarzı hakkında bilgi verir ve bunun, gerek devlet adamlarını gerekse de toplumu etkilediğini vurgular.⁹ Bir bakıma günümüzün moda (*taklid*) kavramının İslâm medeniyetindeki kökenlerine inmiş, moda olgusunun ilk uygulamalarını tespit etmeye çalışmıştır.

⁶ Ya’kûbî, *Müşâkele*, 26

⁷ Hz. Ebu Bekr’in zühdü ve tevazusu, 9; Hz. Ömer’in tevazusu, 11; Hz. Osman’ın cömertlik, hoşgörü ve akrabayı gözetmesi, 13; Hz. Ali’nin tevazusu, 15; Muâviye’nin servet edinmesi, 16; Yezîd b. Muâviye’nin eğlence, oyun ve içkiye düşkün olması, 18; Abdülmelik’in övünmeyi sevmesi akıllı ve aynı zamanda kan dökücü olması, 18; Velîd b. Abdülmelik’in zorba ve zalim olması, 18; Süleyman b. Abdülmelik’in yemek yemeyi sevmesi, 19; Ömer b. Abdilazîz’in dindarlığı, zühdü, tevazusu, 19; Yezîd b. Abdülmelik’in kadınlara, kan dökmeye ve mal toplamaya düşkünlüğü, 20; Hişâm b. Abdülmelik’in sert, kaba ve cimri olması, 20; Velîd b. Yezîd’in içki, oyun, eğlence düşkünü olması, 21; Ebu’l-Abbâs’ın kan dökücülüğü ve cömertliği, 22; Ebu Cafer el-Mansûr’un ilme düşkünlüğü, 23; Mehdi’nin cömert ve el açıklığı, 23-24; Musâ el-Hâdî’nin zorbalığı, 24; Hârûn er-Reşîd’in satranç ve tavla düşkünlüğü, 25; Me’mûn’un cömert, el açıklığı ve affediciliği, 27-29; Vâsık’ın yemek düşkünlüğü ve el açıklığı, 32; Mütevekkil’in eğlence düşkünlüğü, 33

⁸ Bermekiler hakkında yaptığı gibi bkz., 25

⁹ Halifelerin giyim kuşamları ve toplumu etkilemesi konusunda verdiği örnekler; Ebu Bekr, 9-10; Hz. Ömer, 11; Süleyman b. Abdülmelik, 19; Ümmü Cafer bnt. Cafer b. el-Mansûr, 27; Mu’tasım, 31-32; Mütevekkil, 33; Müstâin, 34; Mu’tez, 34

c-Sosyal yaşama dair bir takım bilgiler: İmâra, yapılan evlere, vakfedilen arazilere, edinilen servete dair bilgileri, söz konusu halifenin tebaa üzerindeki etkisini göstermek bâbında zikreder.¹⁰

d-Dinî bir takım uygulamalar: Ömer b. Abdilazîz'in hutbelerde Hz. Ali'ye lanet okuma yerine 59 / Haşr 10. ayetin okunmasını emretmesi,¹¹ Ebu'l-Abbâs'ın minberde hutbeyi ayakta vermesi¹² gibi.

e-Mezhebî-itikadî uygulama ve kabuller: Halku'l-Kur'ân,¹³ zındıklık hareketinin nedenleri¹⁴ gibi mezhebî-itikadî görüşler hakkında bilgiler vermektedir.

f-İktisadî uygulamalar: Beytu'l-Mâl'in boşalma ihtimaline karşı Me'mûn (198-218 / 813-832)'un tacirlerden borç alma düşüncesi hakkında bilgi vermektedir.¹⁵ Ancak burada hemen belirtelim ki Ya'kûbî'nin niyeti burada iktisadî uygulamanın bizatihi kendisi hakkında bilgi vermek değil, Me'mûn'un cömertliğinin toplum tarafından nasıl benimsendiğini ifade etmektir.

g-Devlet, yönetim ve bürokrasiye dair uygulamalar: Yazışmalara,¹⁶ divânlara¹⁷ dair bilgileri, bayrağın değişti-

¹⁰ Hz. Osman'ın ev ve serveti, 13; Zübeyr b. el-Avvâm'ın evleri, serveti, 13; Talha b. Ubeydillah, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ya'lâ b. Münebbih ve Mikdâd'ın ev ve servetleri, 14; Muâviye b. Ebî Süfyân, Amr b. el-Âs, Abdullah b. Âmir b. Kurayz, Ziyâd, Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Huveytîb b. Abduluzza'nın ev ve servetleri, 16-17; Mesleme b. Muhallid'in vakfettiği arazi, 17; Ümmü Cafer bnt. Cafer b. el-Mansûr'un vakfı, 26; Hamîd b. Abdilhamîd et-Tûsî'nin vakfı, 30; Hârûn er-Reşîd ve Ümmü Cafer'in imâr faaliyetleri, 24, 26

¹¹ Ya'kûbî, *Müşâkele*, 19-20

¹² Ya'kûbî, *Müşâkele*, 22

¹³ Ya'kûbî, *Müşâkele*, 31-32

¹⁴ Ya'kûbî'ye göre bunun nedeni çeviri veya telif kitaplarının çoğalmasındır; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 24

¹⁵ Ya'kûbî, *Müşâkele*, 29-30

¹⁶ Mervân b. Muhammed'in kâtibi Abdulhamîd b. Yahyâ'nın uygulamaları, 21; Hârûn er-Reşîd'in uygulamaları, 26; Me'mûn'un uygulamaları, 31

rilmesi¹⁸ gibi ilkleri anlatmıştır.

h-İlmî gelişmeler: Çeviri hareketi,¹⁹ ulemânın (mu-haddis²⁰ ve mütekellimîn²¹) teşviki, yeni kitapların telifi²² gibi ilmî faaliyetler hakkında bilgiler vermektedir.

Netice itibariyle bu risâleyi, her ne kadar şeklen benzese dahi bir *Evâil* çalışması olarak değerlendirmek zordur. Sâib Abdulhamîd'in ifade ettiği gibi²³ söz konusu risâleyi -tespit edebildiğimiz kadarıyla- İslâm tarih felsefi alanında telif edilmiş ilk çalışma olarak kabul etmek durumundayız.

¹⁷ Ya'kûbî, *Müşâkele*, 31

¹⁸ (Hârûn er-Reşîd) "Aynı şekilde o, siyah bayrak üzerine beyazla "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" yazdırdı." Ya'kûbî, *Müşâkele*, 26

¹⁹ Mansûr dönemi çeviri hareketi; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 23

²⁰ Mütevekkil'in cedeli yasaklayarak muhaddislere hadis rivâyet etmeleri emrini vermesi; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 32-33

²¹ Mehdi'nin zındıklarla mücadele için onların aleyhine kitaplar telif etmesini mütekellimîne emretmesi; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 24; Me'mûn dönemi ilmî faaliyetleri; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 28

²² Mansûr dönemindeki telifler; Ya'kûbî, *Müşâkele*, 23

²³ Abdulhamîd, *Mu'cem*, I, 86